

Aszkéták és hősök

Julien Benda:
Az írástudók árulása
Fekete Sas Kiadó, Bp., 1997
ford. Rónai Mibály András

Julien Benda könyve a tiltakozó emlékművek szomorú sorsában osztozik: reprezentatív alkotás, amelyet sokan szóba hoznak és kihasználnak, de részleteiben kevesen ismernek. Kiváltképp Magyarországon. Esméje, következtetései és *következményei* anélkül épültek be a 20-as, 30-as évek magyar szellemtörténetébe, hogy közvetlenül hathattak volna. Benda legtöbbet csak Babits programadó írásán keresztül olvasták. Aki a tétel érvényességét vitatta, valójában Babits esszéje és személyes írástudói állásfoglalása ellen háborgott.

Am ennél is érdekesebb az, hogy Babits 1917-ben, tíz évvel a *La trahison des clercs* megjelenése előtt valósággal megjósolta annak legfontosabb gondolatait. A *Veszedelem világnézet* című tanulmányában, a háború világnézeti alapjait vizsgálva úgy találta: a kor észlelensége, a szellemi perversziók hajszolása és a vak heroizmus vadíthatja az embereket harcias tömeglényé. Ebből az állapothól pedig csak a trónfosztott Ész jogainak visszaszolgáltatása jelenthetne kiutat.

A platonizmus és a klasszikus racionalizmus hasonló élességű levegője járja át Benda vitáit. De Babits esztétikai platonizmusa nála radikálisan politikaira fordul: szerinte a kor írástudóinak legalsóbb bűne az, hogy kiszolgálják a tömeg állatias politikai szenvedélyeit, sőt intellektuális és intézményes formákat nyújtanak azokhoz. Az egyetemes politikai gyűlölet korában, amikor a militáns nemzeti gőg és a haszonelvű klerikusság határolja be a szemléleti horizontokat, a szellem emberei maguk is leszálltak az élet piacára, hogy teremtő kiváltságaitak bérbeadják vagy elköttyevetyélik.

Benda eszményi írástudója az az aszketikus és minden ízében arisztokratikus példakép, az a közösségi prédikátor, aki a metafizikában, a haszon nélküli célok követésében és a tömeg erkölcsi megzabolásában, vagyis az eszmei létezésben leli gyönyörét. Aki az evangéliumok filozófiájához igazodva, következetesen távoltartja magát a gyakorlatias realizmustól, hogy a legkifinomultabb értékeket közvetíthesse a tévelygőknek. Az igaz írástudó tehát *jel* a világ számára. A klasszikus ismeretek és értékfogalmak lehanyaglásával ez az erkölcsiség megsemmisült. Képviselői társadalmi lényé züllöttek, műveikben pártpolitikai nézeteiket népszerűsítik. „Az írástudók politikai realizmusa ... a modern világ lényegével függ össze”, hangzik Benda gyászos konklúziója.

Az árulás, gyakorlati természete ellenére, szellemi eredetű: forrása a kor nyers erő kultusza és antiintellektualizmusa. S miközben ebből a szellemi tenyészhelyből háborúk csírának, az írástudók a részleges és a gyakorlati kultuszát, a megőrzés helyett a sebesség türelmetlenségét, az alkotás helyett a tett hatékonyságát terjesztik. Nem pusztán közömbösek, hanem ellenségesek hagyományosan eszményi szerepükkel szemben — ez az igazi árulás.

A Benda által megrajzolt áruló írástudó szinte kiabált azért, hogy átpolitizálja. A transzcendens nyelv meghamisítójából így vértelenedett jelszavak árulójává.

Faust démona

Karl Löwith:
Világtörténelem és üdvtörténet
Atlantisz Könyvkiadó,
Budapest, 1996
Ford.: Boros Gábor és Miklós Tamás

Spengler metaforája: a jövő felé száguldó fausti szellem, amely mértéktelenségével, önteremtése határtalan luciferi bizalmával felszabadítja az európai civilizáció történelmi ösztöneit, a Nyugat filozófiai válsághagyományának legfontosabb jelképe. Ez a fausti mohóság vezet a hagyománytévésztséssel és -felejtéssel járó létfeljutáshoz, azaz egyfajta ontológiai és kulturális gyökértelenséghez (Heidegger); ez vezet a történelmi és művészi tudat elvilágiasodásához és vulgarizálódásához (Nietzsche, Ortega, Benda), de legfőképpen minden érték szemléleti nihilizmushoz.

Karl Löwith, Husserl és Heidegger tanítványaként, válságteológiájával maga is ebbe a hagyományba illeszkedik. 1949-es tanulmánya, amely a modern történelmi gondolkodás végét hirdeti, az eredetileg szakrális történelem-értés, az isteni gondviselésbe vetett keresztény hit szélsőséges haladás-hitté profanizálódásának okait kutatja. A szakadatlan forradalmak világtörténelméből kiszoruló Krisztus-mítosz mint személytelen, beteljesedés-elvű erő, mint a hajdani üdvtörténet árnyéka hat tovább: a megváltásra irányuló tekintetet a fausti lélek látnokisága váltja föl. Löwith alapéztése az, hogy a világtörténelem eszméje bibliai eredetű, ám forrásaival összegegyeztetetlenné vált. Míg a világ és a profáni idő lefokozása, az isteni megváltástervnek való alárendelése biztosította a keresztény tudat mértéktartását, addig a modern történelmi gondolkodás, eltorzítva saját civilizációs törekvéseit, tragikus göggyével már ész és hit meghasonlottságában vergődik.

Ezt a tételt történelemfilozófiák visszafordított történetével kívánja igazolni: Burckhardtól kezdve Marxon, Hegelen, Comte-on át egészen a kora keresztény gondolkodókig, végül a Biblia eredeti időképig vezeti vissza az eszkatologikus gondolkodás különféle formáit. Módszere: a bibliai (apokaliptikus) hangnem és retorika kimutatása a szerzőknél, voltaképpen allegorikus történelemfilozófiai hermeneutika. Az egyes történelem-felfogások mögött rejtőző szakrális, teológiai elveket keresi, miközben rendszeres történelemfilozófiatörténetéből, a történelem-mítoszok kultúrtörténetéből saját történelemfilozófiája bontakozik ki. Így lesz a valósággal megbékélő Hegel materialistább a próféta és eszkatologikus Marxnál, így bábáskodnak Voltaire, Proudhon és Comte, az ész papjai, a Gondviselésből kivetkőző utópisztikus optimizmus születésénél, és így lesz a jámbor Joachim de Floris minden világforradalom és abszolutista reakció atyja. E filozófia Löwith első és végső kérdésére, hogy van-e értelem a történelemben, aporetikus választ ad. A megoldás *lehetősége* egyrészt a következetes hagyományválasztás: az antik pogány gondolkodás ciklikusságának *vagy* a keresztény lelki zarándoklat célélvőségének, a *körnek* vagy a *keresztnek* a vállalása, másrészt pedig a várakozás reménye, amely megszabadítva a mohó gondolatoktól, megszeli a Faust démonait.

Margittai Gábor